

Werk

Titel: Commentationes Societatis Regiae Scientiarum Gotti

Verlag: Dieterich

Jahr: 1828

Kollektion: Wissenschaftsgeschichte

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN35283028X_0006_2NS

PURL: http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN35283028X_0006_2NS

LOG Id: LOG_0046

LOG Titel: De fontibus geographicorum Ptolemaei, tabularumque iis annexarum, num ii Graecae an vero Tyriae originis fuerint

LOG Typ: article

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN35283028X

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN35283028X>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain these Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

A. H. L. HEEREN
DE
FONTIBUS GEOGRAPHICORUM
PTOLEMAEI, TABULARUMQUE IIS ANNEXA-
RUM, NUM II GRAECAE AN VERO TYRIAE
ORIGINIS FUERINT.

PRAELECTA IN CONSESSU R. S. SCIENT. D. XVII. JUL. MDCCCXXIV.

Seruata sunt nobis ex communi temporum naufragio duo *Claudii Ptolemaei* opera; alterum mathematicum; *magna syntaxis* (*Almagestum* Arabes vocant), inscriptum; alterum *geographicum*; de quo hodie agere constitui. Inuestigatis enim a me, quantum quidem fieri potuit, *Geographicorum* Strabonis fontibus, similis disquisitione de Ptolemaeo instituenda videtur; in qua tamen non eadem prorsus via vt in illa de Strabone procedi posse, quilibet intelligit, qui indolem operis vtriusque scriptoris nouerit. Strabo enim, historicam rationem secutus, copiosam nobis descriptionem terrarum exhibet; Ptolemaeus, vt a mathematico exspectari poterat, omni fere descriptione neglecta, in situ regionum ac vrbiū definiendo omnem operam posuit. Postquam enim libro primo, praemissis nonnullis de vniuerso operis consilio, ac praecessore suo *Marino*, quem corrigendum sibi sumsit, elementa geographiae mathematicae breuiter explanauit, sex sequentibus libris, in quibus de singulis orbis terrarum partibus, earumque regionibus agitur, nuda exhibet regionum, montium, fluminum ac vrbiū nomina, additis tamen semper et longitudinis et latitudinis gradibus. Libro vero octauo ac vltimo, cui mappae annexae sunt, post breuem de earum con-

struendarum methodo expositionem, subiungit catalogum urbium praecipuarum in singulis terris ex mapparum ordine, addita vbiuis diei maximae longitudine, ad situm versus vnum vel alterum polum; ac distantias ab Alexandria vel ad ortum vel ad occasum, ad longitudinem definiendam. Cum igitur in nostra de Strabonis fontibus disquisitione, secundum librorum ordinem ad singula descendentes, quos vbiuis duces sibi praeceuntes habuerit inuestigare studeremus; minime eandem methodum nos apud Ptolemaeum, meras nominum series exhibentem, sequi posse, in oculos incurrit; cum in eo subsistendum sit, vt quibus praesidiis fultus Geographica sua composuerit, in vniuersum doceamus. Quod autem ad hanc operam suscipiendam imprimis me impulit, est opinio a viro, praepostero iam fato abrepto, nuper prolata; *Brehmero* nempe, Medicinae apud Lubecenses Doctore; quamuis artem salutarem, quod sciam, non exercuit, cum in antiquitatis potius studiis, quorum amore captus erat, delitesceret. Prodiere scilicet operis sui duo tantum priora volumina; *noua ex antiquitate reperta* inscripta *a*); quae vnice ex Ptolemaei Geographia deriuata sunt. Quamuis enim de fontibus Ptolemaei nulla ante eum, quantum quidem mihi innotuit, disquisitio instituta esset, communis tamen obtinuit opinio, Graecae eos vnice ac Romanae originis esse. Aliam tamen viam ingressus Brehmerus ostendere studuit, tradita Ptolemaei minime ex Graecorum riulis deriuata esse posse; sed Phoeniciae seu Tyriae originis esse. Ante oculos enim eum habuisse tabulas Geographicas Phoenicum, singulas terras singulatim exhibentes (*Ein Tyrisches Chartenwerk*), ex quibus non ipse tantum Ptolemaeus tradita sua hauserit; sed mappae quoque geographicae, operi eius subiunctae, ac Agathodaemoni cuidam, Mechanico Alexandrino, vulgo adscriptae, petitae sint. Tabulas autem

---

a) Entdeckungen im Alterthum, versucht von N. H. Brehmer M. D. Th. I. II. 1822.

haec Tyrias originem suam debere commerciis Tyriorum ac peregrinationibus tum terrestribus tum maritimis. Seruatam itaque nobis esse in Ptolemaei opere non Geographiam Graecam, sed potius Phoeniceam; exhiberi eo imaginem orbis terrarum, qualis Tyriis innotuerit. Esse vero hanc disquisitionem grauissimam, quis non videt? Si enim vera est Brehmeri sententia, noua omnino luce antiquitatem, et quidem remotissimam, illustrari, in aprico est. Cum enim Ptolemaei descriptio non se intra Romani imperii ac orbis terrarum Straboni cogniti fines contineat, sed vltimas quoque Asiae ac Europae regiones, ac non littora modo, sed mediterranea quoque satis accurate exhibeat, recte inde colligendum foret Tyrios nauigationibus suis maria haec frequentasse, terrarumque non oras modo adiisse, sed in interiora quoque earum penetrasse. Quare, si hanc Brehmeri hypothesin censurae subiicio, minime me superuacaneam, ac a studiis Societatis nostrae alienam operam suscepturum esse, autumo.

Antequam tamen ad ipsum propositum accedam, praemittenda sunt nonnulla, tum de primis Ptolemaei editionibus, ac codicibus, tum de tabulis geographicis iis subiunctis, vt inde, quae sit earum ratio, constet. Tractata quidem est haec quaestio iam quondam a viro erudito, *Raidelio*, in commentatione sua critico-litteraria de Claudii Ptolemaei Geographia, eiusque codicibus, tum manuscriptis, tum typis expressis, quae Norimbergae anno saeculi praeteriti 37 prodit *b*); supersunt tamen plura, maxime in tabulis, vbi in tenebris versamur. Equidem, cum nec codices manuscriptos, nec editionem quae, falso tamen, princeps dicitur, inspicere mihi liceret, vt lucem mihi quodammodo in his accenderem, adii virum doctissimum ac mihi amicissimum *Wachsmuthium*, Professore iam Lipsiensem cele-

---

b) Commentatio critico-litteraria de Claudii Ptolemaei Geographia eiusque codicibus, tam manuscriptis quam typis expressis, conscripta a Georgio Martino *Raidelio* V. D. M. Norimbergae 1737.

herrimum, cum anno praeterito iter litterarium per Germaniam faceret, vt codicum et editionum, quae in Bibliotheca Caesarea Vindobonensi seruantur, notitiam mihi accuratiorem exhiberet. Annuit Vir humanissimus precibus meis; vt adeo, quae de hisce commemoranda habeo, ipsi debeantur. Quod tamen ad editiones attinet, nostra quoque bibliotheca Academica tam egregie iis instructa est, vt si vnam, modo commemoratam, excipias, nullam facile desideraueris.

Insignem fuisse Geographi nostri medio, vt vocant, aeuo, non apud Occidentis tantum populos, sed Arabes quoque, auctoritatem satis constat; et testantur codices operis sui in bibliothecis passim seruati. Inuenta itaque arte typographica mox illud prelis subiectum est; ac repetitae eius editiones Saeculo adhuc XV. prodire; non tamen graeco, quo ab auctore conscriptum est, sed latino sermone. Confecta enim erat versio eius latina a *Jacobo* quodam *Angelo*, Florentino, sub initium Saeculi XV. in vrbe patria claro; castigata porro et emendata in editis a Mullero Regiomontano, Pirschheimero Norimbergensi, et aliis; quo factum est, vt editiones Ptolemaei latinae minime inter se congruant, sed contextum, vt dicunt, longe diuersum exhibeant.

Haec itaque Jacobi Angeli versio, quando primum typis expressa publicam lucem viderit, quaeritur. Exstat quidem et Vindobonae in bibliotheca Caesarea, ac forte in nonnullis aliis editio Bononiae facta, quae annum prae se fert Saeculi XV. sexagesimum secundum. Ad calcem enim eius haec adduntur: *Hic finit Cosmographia Ptolemaei, impressa opera Dominici de Lapide, ciuis Bononiensis, anno MCCCCLXII, mense Junii XXIII. Bononiae.* At verò in subscriptione hac in annorum numero vitium latere iam ostensum est a viris bibliographiae antiquariae peritis, cum certum sit, Dominicum hunc a Lapide non ante annum 1472 Bononiae officinam suam aperuisse. Addo hisce aliud argumentum, ex praefatione exemplaris Vindobonensis mihi communicata, desumptum; quae haec

habet: *Opus utrumque (Geographica scilicet et tabulas) duo Astrologiae peritissimi castigarunt, Hieronymus Manfredus et Petrus Bonus. Extremam emendationi manum imposuit Philippus Beroaldus, qui Plinii, Strabonis reliquorumque id genus scriptorum Geographiam cum Ptolemaeo conferens, ut esset quam emendatissimus, elaboravit. Iam vero constat, Philippum hunc Beroaldum natum fuisse a. 1453; adeoque anno 1462 puerum fuisse novem annorum c). Non sine causa itaque Fabricius, Rainaldus, et post eos Panzerus notam anni 1462 typographi vel errori vel fraudi originem debere, ac pro ea duplicato denario numero 1482 legendum esse statuunt d).*

Principem itaque locum non occupabit haec editio; sed concedendus is erit editioni *Vicentinae*, anno 1475 excusae. Exhibet eam Bibliotheca nostra *Academica*. Est vero in folio minori, sine tabulis *Geographicis*. Praemittitur ei epistola dedicatoria Jacobi Angeli ad Pontificem Alexandrum V: ex qua discimus, *Manualem Chrysolorum Ptolemaei versionem incepisse quidem, non tamen absoluisse. Alexander autem V., cum ne integrum quidem annum inde a Maio a. 1409 usque ad Aprilem 1410 sedem papalem occupaverit, Jacobi Angeli versio hoc anno confecta seu saltem absoluta esse debuit. Curarunt editionem Vicentinam Angelus Vadius et Barnabas Picardus; qui tamen in Angeli versione nil immutasse videntur; sic enim illi ad lectores: Habes Lector, quantum per nos fieri potuit, accuratissimum librum; in quo si forte quid Te offenderit, non-enim confidimus omnia ad unguem exegisse; ne propterea quae sunt recta asperneris. Ad calcem additur: En Tibi, Lector, Cosmographia Ptolemaei ab Hermanno leui Lapide Coloniense, Vicentiae accuratissime impressa, Benedicto Trivisano et Michaële Angelo consulibus MCCCCLXXV Idibus Septembris.*

c) Meine Geschichte der classischen Litteratur im Mittelalter 11. S. 114.

d) Ravidius I. c. p. 40.

Excipit hanc editionem proxima, a. 1478 *Romae* publicata; cuius splendidum exemplar possidet Bibliotheca Regia. Exhibet ea non minus versionem Iacobi Angeli; passim tamen emendatam. Demandata fuit haec cura, vt ex praefatione patet, Domitio Calderino; qui cum vetustissimo graeco codice, manu Gemisthi Philosophi emendato, latinos codices contulit. Prodiit autem ex officina Conradi Sveinheim, Germani, “*a quo formandorum Romae librorum ars primum profecta est.*” Est vero haec editio prima, quae mappis geographicis instructa est, de quibus mox sermo erit.

Subsecuta est hanc editio, quae a. 1482 *Vlmae* in Germania prodiit; ita vt Romana mappis ornata, a Nicolao Denis confectis; vt statim videbimus. Exstat huius quoque exemplum nitidissimum in bibliotheca Regia; a qua altera, quae quatuor annis post 1486 in eadem vrbe, impensis Iusti de Alburnis, Veneti, per prouisorem suum, Ioannem Reyer prodiit, parum aut nihil differt. Eodem vero anno 1482 alia iterum *Romae* excusa, a nonnullis commemoratur. Suspectam tamen eam esse, cum a nemine visa sit, adeoque ex numero editionum eiiciendam, iam apud Panzerum a. h. a. monitum est. Splendida autem exstat editio *Romae* a. 1490 arte et impensis Petri a Turre facta, cum 27 tabulis geographicis nitidissimis; ex editione anni 1478, modo commemorata, repetitis; quam non minus quam praecedentes suppeditat Bibliotheca nostra Aca-
demica.

Et haec quidem sufficiant de editionibus latinis, quibus primum in lucem publicam productus est Ptolemaeus. Nam quod ad sequentes Saeculi XVI. attinet, de iis videndus est, praeter Fabricium, Rajdelius in commentatione supra laudata. Graece autem prima vice prodiit Geographus in editione *Basileae* a. 1535 apud Frobenium ab Erasmo curata; sine mappis; repetita a. 1546 Parisiis. Graece autem simul et latine *Amstelodami* 1605; ac in *Theatro* denique *Geographiae veteris Petri Bertii Amstelodami* 1619 duobus voluminibus vulgato, cuius primum Tomum occupat Ptolemaeus.

Post

Post Bertium autem nemo fuit, qui manum salutarem ei addiderit; ut adeo per integrum iam saeculum et quod excurrit, plane neglectum iaceat summi Geographi opus, si quid aliud dignum in quo expoliendo laborent criticorum ingenia.

Venio iam ad *mappas* seu *tabulas Geographicas*, quibus et codices manuscripti Ptolemaei, et editi, plerumque ornati sunt. Duplex autem hic oritur quaestio: altera, quae sint chartae, quas codices manuscripti exhibent; et a quo confectae? Altera: Quatenus haec conueniant cum illis editionum principum, quas modo commemorauimus, quatenus differant? Sic enim nos eo peruenturos esse arbitror, ut de mappis hisce geographicis certum iudicium ferre quodammodo possimus.

Inter codices manuscriptos, quibus tabulae adiunctae sunt, eminent maxime duo, alter *Viennensis* in bibliotheca Caesarea; alter *Venetus* in bibliotheca D. Marci. Vindobonae praeter eum in bibliotheca Caesarea seruatur quidem alius apud Comites *Apponi*, splendidissimus omnium, ac mappis quoque ornatus; olim cum Norimbergae in museo Ebneri exstaret, *Ebnerianus* dictus; quem accurate et copiose iam descripsit Raidelius *e*). Tabulae tamen ipsi adiunctae non sunt antiquae, sed recentes Nicolai Donis, de quibus mox agam. In censum itaque hic tantum venit codex Caesareus, membranaeus, forma maxima, scriptus Florentiae a. 1454 a Ioanne Thessalo Santariota. De mappis haec habet *Lambecius*: Cum antiquis tabulis graecis, diuersitate colorum adeo mirifice distinctis et illuminatis, ut splendidius et sumtuosius Ptolemaei Geographiae exemplar manuscriptum in nulla totius Europae bibliotheca exstare certo arbitrer. "Ad quae monet *Kellerus*: Esse quidem in hoc codice magnifica omnia, at in tabulis politiorem artem utique desiderari. Descriptionem accuratiorem debeo *Wachsmuthio*. Est vero secundum eum Codex utique forma maxima; membranis

e) *Raidelius* p. 26.
Classis Hist. Philol. Tom. VI.

inscriptus exquisitis. Mappae, paucis exceptis, duplex occupant folium; inter quae, ubi sese attingunt, spatium pollicis fere magnitudine vacuum relinquunt. Tabulae sunt 27 numero, una generalis, decem Europae, quatuor Africae, duodecim Asiae. Contextus libri octavi in parte auersa membranarum, mappas exhibentium, legitur. Colores mapparum non quidem sunt splendidi, attamen satis nitidi; aquarum virides, montium fuscii, terrarum albi; tractus montium lineis indicantur. Nomina magna cura, nec ineleganter scripta. Ornamenta in margine rara, sine ferarum et hominum figuris. In latere marginis orientali indicantur climata, parallelae, ac horae diei maximi; in boreali et australi meridiani. Figurae terrarum rudes quidem, satis tamen accuratae; nominum orthographia raro tantum vitiosa. In fine additur: *Ἐκ τῶν Κλαυδίου Πτολεμαίου Γεωγραφικῶν βιβλίων ὅκτω τὴν οἰκουμένην πάσαν Ἀγαθοδαίμων Ἀλεξανδρεὺς ὑπετίπωσε.* Quod totidem verbis, Raidelio teste, legitur quoque ad calcem Codicis Veneti; vtrumque igitur exhibere antiquas Agathodaemonis tabulas, non vero recentioris fabricae, inscriptione hac certum redditur. In aliis vero codicibus, num Agathodaemonis nomen additum sit, dicere non habeo. Exstare tamen illud quoque in pluribus aliis, ac visum a se esse in codicis Ptolemaei antiquissimi ex saeculo XI. fragmento, commemorat Raidelius f).

Ex codicum itaque auctoritate Agathodaemon hic tabulas Geographicorum Ptolemaei construxit. Iam si quaeris, quis ille fuerit, nil plane de eo constat, quam quae in subscriptione legitur, fuisse eum Alexandrinum mechanicum. Nam quod vulgo traditur, vixisse eum saeculo quinto, mera est coniectura, cum eum eundem putant cum Agathodaemone quodam grammatico, ad quem nonnullae exstant litterae Isidori Pelusiotae g).

f) Raidelius p. 78.

g) Fabric. B. G. III, p. 414.

noster se dicit Mechanicum, non grammaticum; eundem autem virum vtramque artem exercuisse, parum probabile est. Equidem cum Ptolemaeum lego, maxime quae capite I. et II. Libri *octavi* scribit, non mihi persuadeo, eum opus suum sine tabulis edidisse; vbi tabulas (*πίνακας*) enumerat, quas Europae, Lybiae et Asiae destinauerat; eodem numero ac diuisione, vt in codicibus exstant. Quare, cum quaestio de Agathodaemonis aetate ad solam coniecturam redeat, quidni ponamus, eum coaeuum fuisse Ptolemaei, eiusque in tabulis concinnandis adiutorem; quae sane opinio fuisse videtur primorum Ptolemaei editorum; qui in praefationibus semper de *Ptolemaei* tabulis loquuntur, Agathodaemonis ne nomine quidem commemorato.

Quisquis autem mapparum in codicibus exstantium auctor fuerit, siue Agathodaemon, siue Ptolemaeus ipse, siue vterque, altera iam superest quaestio: *quatenus tabulae editionum principum, Romanae scilicet anni 1478 quae prima mappis ornata est; et proxime post eam Vlmensis 1482 conueniant cum tabulis codicum?* Ex his enim, non autem ex codicibus manuscriptis, tabulas sequentium editionum, passim tamen immutatas et emendatas inprimis in Gerhardi Mercatoris editione fluxisse, constat. Ad liquidum quidem hanc disquisitionem accurata demum codicum cum editis collatione perduci posse, res ipsa docet. Nobis in eo subsistendum est, vt quae de mappis codicis Vindobonensis Caesarei nobis nunciata sunt, cum editis conferamus. Videndum tamen antea, quid de tabularum confectione editores in praefationibus dicant. Quod itaque primum ad editionem *Romanam* attinet, in praefatione haec legimus. "Conradus Swenheim mathematicis adhibitis viris quemadmodum tabulis aeneis imprimerentur edocuit; triennioque in hac cura consumto, diem obiit. In cuius vigiliarum laborumque partem non inferior ingenio ac studio Arnoldus Buckink e Germania, vir apprime eruditus, ad imperfectum opus succedens, ne Domitii Conradique obitu eorum vigiliae emendationes-

que sine testimonio perirent, neue virorum eruditorum censuram fugerent, immensae subtilitatis machinamenta examussim ad vnum perfecit." Ex verbis hisce nomina virorum, qui tabulas curarunt et emendarunt quidem discimus; non tamen quid in iis emendauerint vel immutauerint additur. Si tamen tabulas *emendarunt*, illud iam certum erit, non ab iis nouas esse confectas, sed codicum tabulas emendatiores editas. Iam si quae mihi de tabulis codicis Vindobonensis nunciata sunt cum aeri incisae editionis Romanae anni 1478 conferas, in his nomina quidem graeca latine exhibita sunt; chartae autem non coloribus obductae sunt. In reliquis parum differre videntur; nisi quod meridiani, qui sunt in codd. lineae rectae et inter se parallelae, in aeri incisae paulum sint inclinati, de quo in tabulis editionis Vlmensis loquar. Ceterum vero 1. Sunt totidem numero, vt in codice, nempe 27; et quidem eodem ordine, vt post tabulam generalem sequantur 10 Europae, 4 Africae, 12 Asiae. 2. Tabularum incisarum forma ac ratio eadem est, quae in codice. Quaeuis tabula bina occupat folia; in margine orientali addita sunt climata, parallelae et horae maximae diei; in boreali et australi parallelae. Figurae terrarum num accurate repetitae sint ex tabulis codicis, sine comparatione definire non audeo. Certa tamen emendationum vestigia in editis non deprehendo. Errores tabularum codicis v. c. in figura Scotiae, peninsulae Indiae citerioris, ac Taprobanes iidem sunt in editis; Thamesis fluius deest in his, vt in illis. 3. Nomina vrbiū, fluminum, populorum eadem sunt, quae in Geographia Ptolomaei; pauca, quae in mappis codicum desunt, ex his suppleta videntur; recentiora addita sunt nulla. Quae cum ita sint, donec comparatione accurata mapparum, codicis cum editis a. 1478 instituta, contrarium probetur, sic statuo: mappas huic editioni additas, esse apographa mapparum codicis, nominibus tamen graecis latine redditis, ac nonnullis ex Ptolemaeo ipso suppletis; meridianis vero lineis quidem rectis, attamen paulo inclinatis.

Venio iam ad mappas editionis *Vlucensis* A. 1482. Instructa est ea mappis *Nicolai Donis*, Germani, ex ordine Benedictinorum in coenobio Reichenbach; non tamen aeri, vt illae prioris editionis, sed ligno incisis, et coloribus obductis, qui in illa deerant. Insculptae autem sunt, teste superscriptione, a Iohanne quodam *Schnitzer de Arnshelm*. Dedicauit eas *Donis* Papae Paulo II; qui ab a. 1464 vsque ad annum 1471 sedem tenuit; vnde certum est, mappas intra hosce annos ab eo esse confectas. In praefatione autem dedicatoria de earum constructione haec legimus, quae ipsius eius verbis apponam;

“Cum quae summo ingenio exquisitaque doctrina Ptolemaeus Cosmographus pinxisset, in his aliquid nouari attemptauimus, non me fugit, Beatissime Pater, fore vt hic noster labor in multorum reprehensionem incurreret. Omnes enim, qui hanc nostram picturam, quae his tabulis continetur, viderint, geometricae praesertim rationis ignari, ab ea, quam Ptolemaeus edidit, paululum abhorrentem, certe nos vel imperitiae vel temeritatis arguent. Nam plane nos aut ignorasse quid egerimus, aut temere ausos esse tantum opus contaminare, affirmabunt; cum aliqua ex parte illud immutatum cernent. Non enim sibi persuadere poterunt, nec fas esse existimabunt, vt tantum virum, quantus is certe fuit, si quis alius pingendi orbis terrarum melior exstisset, is eum fugisset; cum is solus fuerit, qui tamen inter multos, qui ante se clauerunt excellentes cosmographos modum videret, quo situm terrarum omnium in tabulis primus pingeret. At si qui erunt, qui non omnino geometriae siue cosmographiae expertes sint, quique ipsum Ptolemaeum saepius legerint, ac picturam deinde nostram placata mente contemplauerit (sic), hi certe nos aliqua laude dignos, non reprehensione, vt illi, putabunt. Prospicient enim, nos opus ita difficile et arduum suscepisse, ac sic egregie ad exitum perduxisse, vt illud mirari cogantur; praesertim cum nulla in re nos a Ptolemaei intentione, licet a pictura paulum deuiasse,

comperient. Quod ut iam ita esse plane perspicere possis B. P. quaeso, quid illi dicant, et quid nos fecerimus, parumper attende. Ptolemaeus quidem, quod facile ex eius intellexerim scriptis, duplicem pingendi orbis terrarum rationem esse tradit. Vnam enim esse asserit, cum pro circulis, (ut eius verbis utar) rectas lineas facimus particularibus in tabulis meridianos ipsos non inclinatos et flexos, sed inuicem aequae distantes adnotamus. Alterum vero esse testatur, cum eius formam ubique flexis et inclinatis lineis, ut ipsius terrae situs ratio exigit, et non rectis exprimimus. Harum porro rationum, etsi posteriorem magis approbat, utpote artificiosorem et subtiliorem, superiorem tamen in pictura secutus est; si eius est, quae in antiquis exemplaribus circumfertur pictura; non procul a veritate esse affirmans, si quis in pingendo orbe pro circulis ut modo diximus, rectas lineas fecerit. Nos autem B. P. cum per otium eius scripta legeremus, quia a professione nostra non abhorrebant, et in eum locum, qui est in primo eius libro circa finem incidissemus, ubi praecipit magis esse tenendum in pictura quod sit equius ac serius quam quod sit facilius debiliusque, repente hac lectione admoniti, cogitare cepimus, quemadmodum nos aliquid gloriae compararemus. Rati enim nobis oblatam esse occasionem, uti aliquod industriae nostrae monumentum exstaret, statim picturam orbis prope ratione aggressi sumus, quae apud illum approbatio videretur. Nam et pro circulis inclinatas lineas non aequae distantes sigillatim omnes, ut ipse fieri monet oportere, ubi opus fuit fecimus; et locorum situs inter parallelis incidentes ex utrorumque rationibus coniectauimus, et quo facilius ratio distantiae cuiuslibet loci, quae per lineas aequae distantes discerni non satis plane poterat, certior exstaret, milliarium continentiam cuiuslibet gradus longitudinis quibusdam parallelis singularum tabularum adscribere non recusauimus. Quid dicam, quod cum in antiquorum exemplarium, tam graecorum quam latinorum pictura discerni non possit, cuius formae et quantitatis quaelibet insularum

sit, quae proprias descriptiones non habent, et quot aut qui in quacunque regione vel prouincia populi vel gentes, oppida, vrbes, flumina, portus, lacus et montes continerentur; et sub quo caelo posita, aut in quam partem vergant, nos quaedam certa ex illis, non tamen omnia, sed cuncta, quae a Ptolemaeo ipso, etiam in scriptis suis annotata sunt, ita distinximus, ac lineis quibusdam punctim signatis vallauimus, ipsas etiam insulas minores ad propriam formam praeter Ptolemaeum redegimus, vt quibus etiam imperitus facile discernere valeat. Atque etiam ipsam formam picturae, quae certe apud alios vastissima erat, et communem librorum excedebat rationem, ad eum modum redegimus, seruatis diligentissime omnium locorum dimensionibus, qui cunctis sit posthac illum intueri volentibus gratior futurus. Reliqua vero illius tantū viri, vt prius erant intacta reliquimus." Denique se Hispaniae, Italiae recentioris ac Europae septentrionalis, Ptolemaeo incognitae, nouas quoque tabulas subiunxisse.

Ex hac itaque praefatione clarum erit: 1. Nicolaum Donis, cum mappas suas conficeret, illas Ptolemaei quidem pro fundo posuisse, nec temere ab iis recedere voluisse; plura tamen in iis immutasse. 2. Cum scilicet in mappis Ptolemaei meridiani lineae essent non modo rectae, sed quoque parallelae, eum lineas hasce versus polum paulo inclinasse, diminutionis graduum longitudinis ratione habita, eorumque mensuras milliarium numero adiecto indicasse; vt formae terrarum propius ad veritatem accederent. 3. Eum insularum figuras, in mappis Ptolemaei passim; non satis expressas, pro viribus correxisse. 4. Denique eum tabulas codicum, cum solitam formam magnitudine excederent, ad paulo minorem formam redegisse.

Quae cum ita sint, iam in aprico est, quatenus Nicolai Donis mappae illas Ptolemaei exhibeant. Simul autem certum est, tabulas in editis duplicis esse originis, cum illae editionis 1478, quae in editione Romana 1490 repetitae sunt, ante illas Nicolai Donis

confectae sint. Falsa itaque est opinio, quae hactenus obtinuit, omnes tabulas in editis Ptolemaei ante Gerhardum Mercatorem ex illis Nicolai Donis fluxisse. Quod ad illas Mercatoris, eius editioni 1578 additas attinet, constat eas non ex codicibus, sed ex recentioris aeni traditis esse emendatas; quare plura de iis addere non huius loci foret.

Hisce praemissis accedo iam ad quaestionem primariam: *Quatenus fides adhibenda sit Brehmeri sententiae, fontes Ptolemaei non esse graecae sed Tyriae originis; in qua excutienda ita verabor, ut tum in argumenta generalia inquiram, a Brehmero ad sententiam suam firmandam prolata; tum vero de longinquiribus terrae partibus, India, Arabia, Aethiopia ac borealibus Europae et Asiae regionibus, quomodo in notitiam Ptolemaei et ante eum Marini peruenire potuerint, disquiram, et meam sententiam proponam.*

Argumenta itaque, quibus Brehmerus hypothesin suam firmare conatur, haec fere sunt:

Primo: Marinum ipsum satis clare innuere, sese in construendis mappis suis vsum esse tabulis antiquis *h*). Prouocat itaque ad ea, quae apud Ptolemaeum L. I. cap. VI. legimus; quae haec sunt:

“Marinus itaque Tyrius, nouissimus eorum, qui nostro fuerunt tempore, parti huic (geographiae emendandae) summo studio incubuisse videtur. Patet enim plurimas eum historias euoluisse, praeter eas, quae prioribus quoque temporibus cognitae fuerant; ac scripta fere omnium, qui ipsi praecesserant, diligenter euoluisse, et conuenienti emendatione ea, quae minus decenter, tum a priscis illis, tum a semetipso credita fuerant, recensuisse, quemadmodum ex editionibus correctionis ipsius tabulae geographicae, nam plures sunt (editiones scilicet), spectare licet. Proinde si cerneremus
nihil

---

h) Brehmer I, S. 25.

nihil in vltima sua deesse compositione, sufficeret nobis ex solis eius commentariis orbis designationem perficere, ac nullum alterius in hac re laborem suscipere. Verum cum manifeste liqueat, quaedam eum cum minus fide digna perceptione collegisse, saepius praeterea in descriptione nec subsidiorum quae ad manus essent, nec dimensionum debitam curam habuisse, iuste moti sumus, vt viri huius susceptum negotium, quantum operae pretium arbitrabamur, ad rationabiliorem ac vtiliorem reduceremus modum."

Verba haec Ptolemaei, si quid video, tantum abest vt confirmant Brehmeri hypothesin, vt oppositam potius rationem probent. Ptolemaeus enim, dum praesidia commemorat, quibus vsus fuerit in geographia sua ordinanda Marinus, de libris tantum scriptis, tum antiquis, tum recentioribus, itinerariis scilicet, quae infra recensebimus, loquitur, a Marino diligenter inspectis; tabularum autem geographicarum, quas ante oculos habuerit, nulla apud eum mentio iniicitur. Nam *πίναξ γεωγραφική*, de qua loquitur, aperte est tabula a Marino constructa et emendata; non vero tabula antiqua. Marinus scilicet, quod ex alio Ptolemaei loco discimus, tertia vice commentarios suos geographicos emendatos ediderat *i*). Tabulae autem iis subiunctae primam tantum et secundam editionem ornabant; cum vel aliis negotiis impeditus, vel morte praeuentus esset, quo minus tertiae editioni iterum iterumque correctas eas adderet. Quam ob rem docere sese velle tradit Ptolemaeus, quomodo ex libris scriptis seu secundum eos mappae construendae sint. In his autem nihil est, quod priscarum a Tyriis confectarum mapparum vsum indicare possit.

Secundo: Fieri omnino non potuisse vt secundum solos nominum catalogos regionum et vrbiū et situs et figurae tam accurate exhibitae sint, vt in tabulis Ptolemaei factum esse videmus; nisi prototypos earum Marinus et Ptolemaeus ante oculos habuis-

i) Ptol. Geogr. I, 6. 17.

Classis Hist. et Philol. Tom. VI.

sent *k*). Supponit itaque Brehmerus mappas a Nicolao Donis confectas, (nam secundum has tantum indicare potuit, cum codices non inspexerit); accuratas esse tabularum, quas codices exhibent apographas; quod tamen non ita esse, supra docuimus. Attamen quomodocunque haec sese habeant, illud libenter concedimus Brehmero sine prototypis ex solis locorum indicationibus terrarum figuras non ita veritati conuenienter a Marino exprimi potuisse. Nec vero omnino mapparum prototypos ipsi de fuisse contendimus. Iam enim longe ante Marinum tabulas geographicas, vel omnem terram habitatam, vel singulas eius partes exhibentes confectas fuisse, minime in dubium vocamus. Fuere primum tabulae ex aere conflatae; quas apud Milesios in vsu fuisse constat ex Herodoto *l*). Cognitas autem eas fuisse Phoenicibus, quis in mutuis horum populorum commerciis, etsi nulla expressa earum mentio a scriptoribus facta sit, dubitet? Excelluisse praeterea Tyrios in operibus caelatis ex aere factis, satis constat ex Iudaeorum libris sacris, et Salomonis, qui in exornando templo ope eorum utebatur, historia. Apud Romanos autem, inprimis post Augusti et Agrippae tempora, qui Plinio teste orbem terrarum in porticu depictum publice spectandum exhibuit *m*), mappas quoque geographicas membranis pictas circumlatas esse, testem habemus Suetonium *n*). Quis itaque neget et Marinum et post eum Ptolemaeum in suis tabulis conficiendis mappas ita depictas ante oculos habuisse? Tyrias autem eas vel omnino remotae antiquitatis fuisse, nihil est quod probat.

---

k) Brehmer I. S. 37 sq.

l) Herod. V, 49. — Saeculo quoque decimo quinto tales tabulas in vsu fuisse, docet Planiglobium Musei Borgiani; a me explicatum in *Commentat. Soc. Reg.* Vol. XVI.

m) Plin. III, 1.

n) Sveton. Domitian. 10.

Non magni admodum momenti *tertium* mihi videtur esse argumentum, quo nititur Brehmerus; multa nempe nomina, quae apud Ptolemaeum exstant, originem prodere Tyriam o). Quamvis enim lubenter hoc ipsi concedimus multa regionum fluviiorum ac insularum nomina primum iis indita esse a Phoenicibus, quae postea ad Graecos peruenerint, minime tamen inde sequitur, Ptolemaeum ea ex mappis Tyriis petisse.

Superest *vltimum* Brehmeri argumentum, maioris vtique ponderis. Desumptum vero illud est ex insigni eruditionis geographicae apud Ptolemaeum ambitu, et accurata simul, quatenus illa saltem aetate exspectari poterat, definitione situs urbium ac montium et fluminum p). Si enim Ptolemaei orbis notitiam cum Alexandrinorum Eratosthenis et Hipparchi, et Strabonis quoque contuleris, non sine miratione videbis, quanto longius illa pateat. Vixit tamen et scripsit Eratosthenes in Alexandria; praefectus erat bibliothecae Regiae; instructus itaque omnibus, quae illa offerebat praesidiis. Pressit eius vestigia Strabo; ac si pauca exceperis, de quibus in commentationibus meis super eum locutus sum, eius geographia intra eosdem fines sese continuit. Asia borealis ipsi adhuc incognita mansit; mare Caspium habet pro sinu Oceani; in India citeriori cum Taprobane insula pauca commemorat nomina; Indiae vltioris ne nomen quidem exstat. In Arabiae peninsula pauca repetit ex Aelii Galli Aegypti praefecti, qui agmen eo duxerat, narratis; Aethiopiae nouit fere tantum littora; interioris Lybiae nil vltra Ammonis templum et oraculum. Europam autem septentrionalem, inde ab Albi fluuio vsque ad mare Caspium, prorsus sibi incognitam esse, ipse profitetur. Quam longe aliter Ptolemaeus? Prodit in Oriente apud eum India; nouit non tantum littora eius, sed quoque interiora. In Taprobane insula tum portus tum vrbes

o) Brehmer I, S. 24.

p) Brehmer I, S. 15 sq.

ac civitates quas continebat, enumerat. India quoque vltior non ipsi incognita mansit. In Arabiae peninsula tum orae, tum interiora repleta sunt nominibus. Littoris Aethiopiae accuratam habet notitiam; nec mediterranea Lybiae vacua sunt vrbium et gentium nominibus. Partes quoque orbis septentrionales, ex tenebris emergunt. Accuratam habet peninsulae Cimbricae notitiam; enumerat populos Sarmatiae Europaeae, i. e. Poloniae, Borussiae, partim quoque Russiae. Mare Caspium non amplius habet pro sinu Oceani; ac vltra illud ingentes adhuc terras patere non ignorat. Quae cum ita sint, oritur iam quaestio: *num saeculari fere spatio, quo aetas Marini et post eum Ptolemaei a Strabonis aetate disternatur, ita amplificari potuerit orbis terrarum notitia, vt eam apud Ptolemaeum conspicimus; an vero admittenda sit Brehmeri sententia, eum non ex monumentis sui aevi, et quod proxime illud praecesserat, sed ex longe antiquioribus Tyriorum tradita sua hausisse?*

Facilis foret ad haec responsio, si scripta autorum huius aevi nobis seruata essent. Communis vero fuit, si Plinium exceperis, reliquorum strages; eorum inprimis, qui Antoninorum saeculo florere; quo maximum damnum perpassi sumus. Plura tamen supeditat historia periodi illius, quibus, quos fontes adire potuerint Marinus et post eum Ptolemaeus, quodammodo declaratur.

Primo enim sub Augusto iam geographiae studium viguisse, ex iis patet, quae supra de Agrippa monuimus. Depingendum ille curavit ad itinera legionum secundum stationes definienda orbem Romanorum; non tantum in porticu, sed accuratius quoque in mappis, quas quidem (plures enim fuisse per se clarum est), correctas subinde ac amplificatas fundum fuisse tabulae, quam Peutingerianam vocant, quae hodie adhuc superest, docte ostendit *Mannertus*, nuperrimus eius editor *q*).

q) *Tabula Peutingeriana* emendata et noua *C. Mannerti* commentatione instructi 1824.

Sub Augusto vero eiusque successoribus Romanos arma sua longe lateque circumtulisse, ac bellis hisce terrarum notitiam insigniter auctam esse, nemo ignorat. Agmen ducunt bella Germanica, quae non modo gesta sed descripta quoque sunt a pluribus, imprimis vero a Plinio celeberrimo opere, quod temporum iniuria nobis inuidit. Sub Claudio imperatore initium cepere bella Britannica, quae vsque ad Domitiani tempora durarunt, quibus insula Britannica ab Agricola Tacito teste circumnavigata, ex tenebris emersit. Accesserunt ad haec in Oriente bella Parthica, tum a Corbulone sub Nerone, tum a Trajano gesta; a quo ipsae metropoles Parthorum occupatae sunt; in Europa vero bella Dacica, et scriptis et monumentis celebrata; quibus regiones vltra Danubium sitae innotuere; ac magna ex parte in formam prouinciae Romanae redactae sunt.

Non tamen bellicis tantum expeditionibus, sed commerciis quoque et nauigationibus insigniter tunc aucta fuit orbis terrarum cognitio. Postquam enim Aegyptus Romanis parebat, commercia Indica ac nauigationes maris rubri mirum in modum auctas esse, cum quotannis non singulae naues, sed integrae classes ex Arabico sinu soluentes Indiae oras peterent, ex Plinio nouimus r). Quae si tecum reputes patet Marinum iam, cum opus suum componeret, non mediocribus subsidiis instructum fuisse. Noua tamen accessere eo temporis spatio, quod Ptolemaeum a Marino distinguit.

Complectitur vero fere haec periodus Hadriani et Antonini Pii imperium. Hadrianus enim cum ad illud accederet, omnem curam ad pacem cum Parthis a Trajano turbatam, non modo restituendam, sed quoque confirmandam et stabiliendam intendit. Bellum enim Parthicum ita finiuit, vt iis sponte prouincias, a Trajano iis ademptas, redderet s). Sic autem fieri potuit, vt et sub eo,

r) Plin. I, 2. 6.

s) *Aelin. Spartianus Hadriano Cap. V.*

et sub Antonino Pio per quadraginta annos, vsque ad Antonini Philosophi tempora, amicitia inter Romanos et Parthos duraret. Inuidit nobis fatum iniquum quidquid de Antonini Pii, optimi principis, imperio, si solum Iulii Capitolini commentariolum exceperis, litteris mandatum erat. Fuere tamen haec tempora felicissima, quae imperium Romanum vidit; constabat honor suus artibus pacis; commerciis maxime tum terrestribus tum maritimis, quibus haud parum amplificata est orbis terrarum notitia. Quod enim ad terrestria attinet, testes habemus rudera urbium splendidissima in interioribus Syriae ac Arabiae Petraeae, Palmyrae, Heliopolis, ac quae nostra demum aetate iterum innotuerunt, Petrae, Gerasae, Philadelpheiae et aliarum. Quamuis enim hae urbes conditae fuerint longe ante haec tempora, templorum tamen et porticum architectura, ac inscriptiones passim in iis obviae satis docent, florantissimam earum periodum sub Antoninis fuisse. Est vero situs harum urbium talis, in mediis nempe desertis arenosis, ubi nulla unquam terrae cultura fuit, aut esse potuit, ut commerciis tantum efflorescere potuerint. Arabicae nempe et Indicae mercaturae, cum durante pace inter Romanos et Parthos per mediterranea Asiae vias sibi quaereret, emporiis opus erat, ubi mercatorum et camelorum agmina vires reficerent, et mercium venalium fora sibi aperirent. Navigationibus autem simul Aethiopiae et Indiae littora petita esse, auctorem habemus ipsum Ptolemaeum, ad testimonia nauigatorum in traditis suis, ut infra videbimus, prouocantem, qui Indicum mare frequentabant.

Neque tamen ex sermonibus tantum et colloquiis cum nautis et peregrinatoribus narrata sua hauserunt Marinus et Ptolemaeus, sed scriptos quoque commentarios mercatorum et viatorum ante oculos habuere. Seruatus nobis est ex Antoninorum saeculo, ni fallor, insignis ille periplus maris Erythraei, qui sub Ariani nomine prostat; accuratam descriptionem mercaturae et navigationis Indicae, qualis illa aetate erat, exhibens. Ptolemaeum quidem

hunc ipsum commentarium in manibus habuisse, nihil est quod probat. Discimus tamen ex eo, non alienum fuisse a moribus peregrinatorum illius aetatis, tales conficere itinerum descriptiones, siue ad commoda aliorum, siue vt ipsi noninis famam eo pararent. Quod ad Marinum attinet, ipse Ptolemaeus testatur, eum, quae de terris australibus, aliisque remotioribus narrauerat, magna ex parte ex itinerum descriptionibus, quae et terra et mari suscepta erant, depromsisse. Nec nomina scriptorum, quorum fidem secutus erat Marinus, (etsi praeter nomina nil de iis constat); plane nos ignorare passus est Ptolemaeus. Sunt ex his Diogenes quidam, Indici maris nauigator *t*); Dioscorus porro *u*) et Theophilus quidam *x*), qui Azaniam in Africae littore petere solebat. In sinu vero Gangetico, seu nauigatione a Cattigara ad Chersonesum auream Alexander quidam Macedo *y*). Interiora Lybiae Septimius Flaccus et Julius Maternus, qui ibi militauerant, descripserant *z*). In Hiberniae situ Philemonem quendam consultauerat *a*); stationes autem viae ad turrin lapideam, et inde in Sericam ex Titiano, qui et Maës dicebatur, mercatoris filii, qui ministros suos eo miserat notatis depromserat Marinus *b*). Ptolemaeum autem, cum quae peruerse tradita erant a Marino corrigere propositum sibi haberet hoc ex fide recentiorum vel scriptorum, vel testium ocularium fecisse, ipsis eius verbis declarabimus. Sic enim ille L. I. Cap. 17.: “Quaedam vero (ex traditis Marini) ne nunc quidem praesentibus conueniunt relationibus, velut de Sachaliti sinu. Si quidem omnes plane, qui per loca illa nauigarunt, vnanimiter no-

---

t) Ptol. I, 9.

u) Ptol. I, 14.

x) Ptol. I, 9.

y) Ptol. I, 14.

z) Ptol. I, 8. 10.

a) Ptol. I, 11.

b) Ptol. I, 11.

his adstipulantur, etiam ii, qui hinc illuc (in Indiam), nauigarunt, et qui multo tempore in locis illis versati sunt, nec non ab iis etiam, qui inde ad nos adplicuere, a quibus et alia circa Indiam et eius prouincias particularius didicimus, etiam regionis illius interiora vsque ad auream Chersonensam et inde ad Cattigara vsque. Siquidem in hoc concordant nauigationem illorum, qui eo tendunt, ad solis ortum esse, tempus autem nauigationum irregulare et inordinatum existere; quodque vltra Sinus Serum iaceat regio et metropolis; ac quae his orientiora, terra sit incognita. Et quod non solum inde ad Baetra iter sit per turrim lapideam, sed in Indiam quoque per Palibothra. Porro et a mercatoribus, qui ab Arabia felici ad Aromata et Azaniam nec non Rhapta nauigant, certiores reddimur nauigationem illam non exactè ad meridiem esse."

Sufficere haec arbitror ad démonstrandum nec Marino in mapis suis construendis ac commentariis geographicis conscribendis, nec Ptolemaeo in iis emendandis opus fuisse, quod vult Brehmerus, antiquis Tyrriorum tabulis geographicis, sed sui aevi scriptores et peregrinatores sat ampla praebuisse vtrique subsidia.